

LÄR OM KÄRNVAPEN

Hur blir man en kärnvapenfri zon?

Om länder kan vara förvissade om att grannstater som de känner sig hotade av inte har egna eller andra staters kärnvapen stationerade på sitt område, är de knappast själva benägna att skaffa kärnvapen. Därför fungerar överenskommelser om kärnvapenfria zoner som ett hinder mot kärnvapenspridning. Kärnvapenfria zoner kan upprättas av grupper av stater som utgör hela kontinenter eller andra stora geografiska områden, men också av enskilda stater eller mindre grupper av stater. Initiativet bör komma från staterna inom regionen och deltagande ska vara frivilligt. Alla militärt betydelsefulla stater i regionen bör delta, och det måste finnas ett fungerande kontrollsystem. Gemensamt för de kärnvapenfria zonerna är att de länder som har anslutit sig till ett av avtalen om sådana zoner är förbjudna att tillverka, provspränga, lagra eller skaffa kärnvapen. De får inte heller ha kärnvapen utplacerade på sitt territorium oavsett om det är de själva eller något annat land som skulle placera ut kärnladdningarna.

Kärnvapenstaternas godkännande

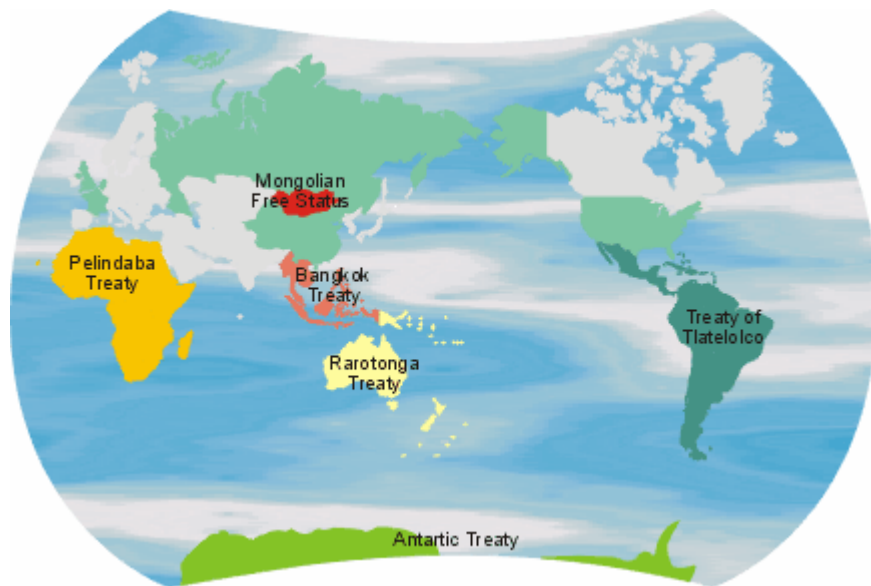
De fem officiella kärnvapenstaterna USA, Ryssland, Storbritannien, Frankrike och Kina inbjuds att godkänna ett tilläggsprotokoll till avtalet att förbinda sig att respektera områdets önskan om att vara en zon fri från kärnvapen och att inte hota om eller använda kärnvapen mot dessa områden. Kärnvapenstaterna har hanterat detta på olika sätt, och ibland reserverat sig för att ändå kunna använda kärnvapen mot länder i regionen under vissa särskilda omständigheter. Till exempel skrev USA under protokollet för en kärnvapenfri zon i Afrika i april 1996, men deklarerade att man förbehöll sig rätten att svara med alla möjliga

medel, vilket även kan innebära kärnvapen, på en eventuell attack med kemiska eller biologiska vapen från ett land i regionen. Ingen av kärnvapenstaterna har skrivit under protokollet för en kärnvapenfri zon i Sydostasien, eftersom man är orolig för att detta ska begränsa deras rätt att röra sig fritt med sina fartyg och flygplan på

internationellt vatten och luftrum. Kärnvapenstaterna har som princip att inte offentliggöra om det finns kärnvapen ombord på deras farkoster.¹

Kärnvapenfria zoner idag

Idag finns flera områden i världen som är kärnvapenfria zoner: Latinamerika och Karibien, södra Stilla Havet, Sydostasien, Mongoliet, Centralasien och Afrika. För närvarande omfattar kärnvapenfria zoner mer än 50 % av jordens landyta (varav 99 procent av allt land på södra halvklotet), och 119 av världens 195 länder samt 18 andra områden. 1,9 miljarder människor bor inom zonerna.

Tlatelolco-avtalet (Latinamerika och Karibien)

Öppnade för underskrift: 14 februari, 1967

Trädde ikraft: 23 oktober, 2002 (avtalet trädde ikraft först när alla länder inom området hade ratificerat detta, men många stater deklarerade sig som bundna av avtalet redan 1968)

Medlemsstater: totalt 33 stycken; Antigua och Barbuda, Argentina, Bahamas, Barbados, Belize, Bolivia, Brasilien, Chile, Colombia, Costa Rica, Kuba, Dominica, Dominikanska Republiken, Ecuador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Mexiko, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Saint Kitts and Nevis, Saint Vincent and Grenadines, Surinam, Trinidad och Tobago, Uruguay och Venezuela

Protokoll ratificerat av kärnvapenstaterna: Protokoll I kring stater med kolonier i området har ratificerats av Storbritannien, Frankrike, USA och Nederländerna. Protokoll II om negativa säkerhetsgarantier är ratificerat av Kina, Frankrike, Storbritannien, USA och Sovjetunionen (nu Ryssland).

Rarotonga-avtalet (Södra Stilla havet)

Öppnade för underskrift: 6 augusti, 1985

Trädde ikraft: 11 december, 1986

Medlemsstater: totalt 13 stycken; Australien, Cooköarna, Fiji, Kiribati, Nauru, Nya

Zeeland, Niue, Papua Nya Guinea, Samoa, Salomonöarna, Tonga, Tuvalu och Vanuatu

Protokoll ratificerat av kärnvapenstaterna: Protokoll I kring stater med kolonier i området har ratificerats av Storbritannien, Frankrike och USA. Protokoll II om negativa säkerhetsgarantier är ratificerat av Kina, Frankrike, Storbritannien och Sovjetunionen (nu Ryssland). Protokoll III om förbud av kärnvapenprovsprängningar inom zonen ratificerat av Kina, Frankrike, Storbritannien och Sovjetunionen (nu Ryssland).

Bangkok-avtalet (Sydostasien)

Öppnade för underskrift: 15 december, 1995

Trädde ikraft: 27 mars, 1997

Medlemsstater: totalt 10 stycken; Brunei, Kambodja, Indonesien, Laos, Malaysia, Myanmar (Burma), Filippinerna, Singapore, Thailand och Vietnam

Protokoll ratificerat av kärnvapenstaterna: Inga protokoll har ratificerats

Pelindaba-avtalet (Afrika)

Öppnade för underskrift: 11 april, 1996

Trädde ikraft: avtalet har inte trätt ikraft men kommer att göra det när 28 stater ratificerat

Medlemsstater: inga medlemsstater eftersom avtalet ej trätt ikraft. Ratificerat av Algeriet, Botswana, Burkina Faso, Elfenbenskusten, Ekvatoriala Guinea, Kenya, Lesotho, Libyen, Madagaskar, Mali, Mauretanien, Nigeria, Senegal, Sydafrika, Swaziland, Togo, Tanzania och Zimbabwe.

Protokoll ratificerat av kärnvapenstaterna: Protokoll I om negativa säkerhetsgarantier är ratificerat av Kina, Frankrike och Storbritannien. Protokoll II om förbud mot kärnvapenprovsprängningar inom zonen ratificerat av Kina, Frankrike och Storbritannien. Protokoll III kring stater med kolonier i området har ratificerats av Frankrike, men inte av Spanien.

Avtalet för en kärnvapenfri zon i Centralasien

Öppnade för underskrift: 8 september, 2006

Trädde ikraft: avtalet har inte trätt ikraft men kommer att göra det när återstående tre stater som skrivit under har ratificerat: Kazakstan, Tadzjikistan och Turkmenistan

Medlemsstater: inga medlemsstater eftersom avtalet ej trätt ikraft, Ratificerat av Kirgizistan och Uzbekistan. Avtalet är inte öppet för ytterligare stater att tillträda.

Protokoll ratificerat av kärnvapenstaterna: Inga protokoll har ratificerats

Antarktisk-avtalet

Öppnade för underskrift: avtalet skrevs under i Washington den 1 december 1959.

Avtalet skrevs under av Argentina, Australien, Belgien, Chile, Frankrike, Japan, Nya Zeeland, Sydafrika, Norge, Sovjetunionen, Storbritannien och USA. Sverige är idag med i avtalet.

Trädde ikraft: 23 juni, 1961

Antarktisk-avtalet reserverar användning av Antarktisk enbart för fredliga syften, förbjuder etablering av några som helst militära aktiviteter, förbjuder

kärnvapenexplosioner och förvaring av radioaktivt avfall samt tillåter användning av Antarktis för vetenskaplig forskning för framsteg och förbättring för mänskligheten.

Enskilda stater som utropat sig som kärnvapenfria zoner är Österrike (1999) och Mongoliet (2000). Juridiskt sett fungerar dessa enstatszoner inte riktigt på samma sätt som vid ett avtal kring en kärnvapenfri zon. Mongoliet vill uppnå internationell status som en enstatszon fri från kärnvapen och har i viss utsträckning fått internationellt stöd för detta. Österrike har inte sökt status som kärnvapenfri zon internationellt, utan har skrivit in i sin lagstiftning att landet är och ska vara fritt från kärnvapen. Nya Zeeland förbjuder att främmande fartyg eller flygplan som drivs av kärnkraft eller bär kärnvapen kommer in på landets farvatten eller landar på landets territorium. Filippinerna har gjort en grundlagsförändring genom att skriva in sin tillhörighet i en kärnvapenfri zon.²

I januari 1992 skrev Sydkorea och Nordkorea under en gemensam deklaration om att bevara den Koreanska halvön kärnvapenfri. Under denna överenskommelse gick staterna med på att inte provspränga, framställa, producera, ta emot, äga, förvara, utplacera eller använda kärnvapen; att inte äga anläggningar för uppberedning av plutonium eller anrikning av uran; och att använda kärnkraft endast för fredliga syften. Deklarationen har inte trätt ikraft eftersom ingen av staterna har levt upp till sina löften om att etablera ett bilateralt inspektionsprogram som skulle kontrollera kärnteknologisk utveckling i båda staterna.³ 2003 drog sig Nordkorea ur Ickespridningsavtalet och man provsprängde sitt första kärnvapen 2006.

Utmaningar och problem

Etablerandet av kärnvapenfria zoner är en stor framgång i arbetet för att uppnå en värld helt fri från kärnvapen, men det återstår många utmaningar. En av dessa är att få alla länder inom området att ratificera avtalen och dess protokoll. Pelindaba-avtalet för en kärnvapenfri zon i Afrika har inte trätt ikraft eftersom inte tillräckligt många stater har ratificerat det. Att hitta ett system för att kontrollera att alla länder efterlever avtalet är en annan utmaning. En fråga som det råder oklarhet kring är också huruvida kärnvapen ska få transporteras genom kärnvapenfria zoner, exempelvis via luften eller havet. Medlemsstaterna i Tlatelolco-avtalet för Latinamerika och Karibien diskuterar till exempel om kärnvapenstater borde tillåtas transportera kärnvapen genom zonen.⁴

Kärnvapenfri zon i Mellanöstern

Att etablera en kärnvapenfri zon i Mellanöstern är ett omdiskuterat ämne inom det internationella nedrustningsmaskineriet. En fredskonferens i Madrid 1991 lade grunden för en multinationell mekanism för att arbeta för ett kärnvapenfritt Mellanöstern. Sedan 1974 antar FN:s generalförsamling varje år en resolution om en kärnvapenfri zon i Mellanöstern, men än så länge har förslaget inte blivit verklighet. Med kärnvapen i Israel, tveksamheter kring Irans urananrikningsaktiviteter, kriget i Irak och den utdragna konflikten mellan Israel och Palestina borde det ligga i alla länders intresse att göra allt för att undvika att en kärnvapenupprustning får fotfäste i regionen. Ett avtal om Mellanöstern som en zon fri från kärnvapen (eller

massförstörelsevapen) skulle höja säkerheten för alla länder i området. En förutsättning för att förhandlingar kring en kärnvapenfri zon i Mellanöstern ska kunna påbörjas är att Israel ställer sina kärnenergianläggningar under IAEA: s kontrollmekanismer. Internationella energioorganet (IAEA): s chef Mohammed El-Baradei uppmuntrade i ett tal den 15 april 2007 i synnerhet Iran och Israel att påbörja förhandlingar om en kärnvapenfri zon. "Det här är sista chansen att bygga säkerhet i Mellanöstern baserat på tillit och samarbete och inte på innehav av kärnvapen", sa El-Baradei.⁵ Idag ser det dock mörkt ut att få till stånd samtal mellan länderna i regionen om en kärnvapenfri zon, för att inte tala om ett slutgiltigt avtal.

Ett kärnvapenfritt Europa

Tanken på en eller flera kärnvapenfria zoner i Europa tas upp ibland, men har hittills inte gett resultat. I Europa finns dels Storbritannien och Frankrike som är officiella kärnvapenstater med egna kärnvapen, dels amerikanska kärnvapen utplacerade i Belgien, Italien, Nederländerna, Tyskland och Turkiet. I Sverige har vid flera tillfällen motioner lagts fram i riksdagen om att påbörja arbetet med att etablera en kärnvapenfri zon i Europa. Den senaste motionen om en kärnvapenfri zon i Europa (2007/08:U256) lades av socialdemokratiska riksdagsledamöterna Susanne Eberstein och Eva Sonidsson.⁶

¹ Arms Control Association <http://www.armscontrol.org/factsheets/nwfz.asp>

² Nuclear Files http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/nuclear-free-zones/trty_nuclear-free-zone-index.htm

³ Nuclear Threat Initiative http://www.nti.org/e_research/profiles/SKorea/

⁴ Shapiro, Adam. "Nuclear-Weapon-Free Zones. The Solution to Nuclear Disarmament?". UN Chronicle online edition http://www.un.org/Pubs/chronicle/2004/webArticles/081204_nwfz.asp

⁵ Wadlow, René. "Middle East Nuclear-Free Zone: a Serious Start?". New Europeans Magazine, 16 maj, 2007.

⁶ Motion 2007/08:U256 Kärnvapenfri zon i Europa. Susanne Eberstein och Eva Sonidsson (S).